

Повече от сто години са изминали от подвига на Ботевата чета, а и до днес не стихва интересът на българина към съдбата на нейните участници, защото смъртта ги е белязала със знака на безсмъртието. От Видинска област, освен Младен Павлов, са известни още трима Ботевци четници: Пандели Стоянов от Видин (1), Тодор Илиев Попов от Върбово, Белоградчишко (2), и Ефрем Чернопольски от с. Черно поле (3).

За съжаление, за най-заслужилия от тях, единственият загинал в неравен бой с ненавистния поробител - Пандели (Панто) Стоянов роден през 1855 г. във Видин, малко е писано (4).

Знае се, че баща му се е казвал Стоян Иванов, а майка му - Марунка. Двамата съпрузи раждат и отглеждат три момчета: Петър, Коста и Панто и една дъщеря, чието име не знаем. Домът им се е намирал в центъра на града на сегашната ул. "Княз Дондуков" (двора на автогарата) (5). Дружно и сплотено било това многодетно българско семейство. Родолюбив бил духът, в който били възпитавани децата.

Най-малкият Пантелей или Панто, както го наричали близките му, учил в училището в двора на черквата "Свети Димитър" заедно с братята си. Какъв ученик е бил и как се отнасял към учението не ни е известно. По предание за него се знае, че се отличавал със своя буен и самостоятелен характер. За това някои от познатите на семейството намирали, че много добре му е избрано името Панто (т.е. такъв, който обича да скита - Панта). И наистина, юношата Панто Стоянов много обичал да играе с другарите си в руините на видинската крепост "Баба Вида". Често пъти майка му, обезпокоена за него, е трябвало да го търси и прибира с пръчката. А когато пораснал и станал ергенин за женене, по цели нощи не се прибирал, скитал с приятели по брега на Дунава.

Момъкът често се заглеждал отвъд голямата река към Влашко, което било толкова близко - на един поглед разстояние. Особено загадъчен му изглеждал град Калафат, който го мамел от отсрещната височина. После известно време там учи часовникарски занаят.

В дома му били свикнали със закъсненията и отсъствието му, които зачестили особено през тревожната 1876 г. В града биват настанени войските на Осман паша, готвещи се за война със Сърбия. Мъка свила сърцето на майката, която най-много се страхувала за най-младия си син. И майчиното сърце не я излъгало: една нощ Панто изчезнал и вече никога не се завърнал. Чакали го ден, чакали два, седмица, месец, но напразно. Бащата ходел като несвестен из града, питал, раз, питвал тайно от турците и турските мекерета - чорбаджиите. Никой нищо не знаел, никой нищо не чувал. Най-после един рибар, който прехвърлил Панто с лодката през Дунава, съжалил бащата и му подшушнал на ухо да не се безпокои, защото синът му е жив и здрав и е отсреща. И посочил с глава Калафат. Но може ли да се успокои бащиното сърце, когато синът го

няма и не знае къде и как е? Така и майката, и бащата заживели с мъката по изчезналия син.

Добрал се до румънския бряг, младият момък се упътва за големия и богат чокойски град Крайова, на 60 км източно от Калафат.

Неизвестни са причините за това внезапно и тайно преминаване на голямата река. Може би е бил застрашен от турците. Или в основата е някаква младежка лудория? Или любовна история? Тогава той е бил вече двадесетгодишен. Навярно жаждата за свобода го е поамила, за да остави завинаги бащиния дом и да отиде при хъшовете отсреща. В Крайова тогава имало голяма и бунтовна българска колония. Там живеели братята-патриоти от Свищов Андрей и Георги Матев, които вземали дейно участие в българското националноосвободително движение. Там се събрал такива известни хъшове като Петър Симеонов от Велес, Иваница Данчов от Свищов, Симеон Ангелов Македонски от Разлог, Никола Ст. Пенчев от Калофер, Петър Йорданов от Търново, Прокопи Дянков от Свищов, Сава Пенев от Търново, Петър Ванков от Свищов, братята Костакъ и Йордаки Апостолови от същия град (6). Към средата на април от Херцеговина пристигнал Перо Херцеговинецът и руският капитан, родом от Санкт Петербург, Теофан Раданов (в същност, Арует Загрин), революционер по професия (7).

Попаднал в тяхната среда, той заживява с новите си приятели-хъшовете, които се готвели да минат Дунава, за да освобождават България. Крайовските и бекетските дейци решават да сформират една специална чета, да я въоръжат и в решителния час да се прехвърлят през Дунава на помощ на готвещото се въстание в III революционен (Врачански) окръг с главен апостол Стоян Заимов и помощници Георги Апостолов, Никола Обретенов, син на Баба Тонка от Русе, и Никола Славков. В края на април помощниците на Стоян Заимов - Георги Апостолов и Никола Обретенов, пристигат в Бекет и влизат във връзка с дейците от Крайова и Бекет и заедно решават да сформират четата, назована от тях "Свети Георги". Тая чета трябвало да пренесе оръжие, боеприпаси, дрехи и други неща, поръчани и платени от врачанския комитет.

Първи се записват Петър Симеонов, подвойвода от Велес, втори - Георги Матев, байрактар, съветник, от Свищов, трети - Теофан Раданов, капитан руски от Санкт Петербург (в същност, Арует Загрин), четвърти - Иваница Данчов от Свищов..., 16-ти е записан Пандели Стоянов из Видин, 21 годишен (9). Малко по-късно в същия списък 37 по ред се записва още един патриот от видинския край - Тодор Илиев Евич от Белоградчик (в същност, Тодор Илиев Попов от с. Върбово, Белоградчишко), бивш участник във въстанието в Босна (10).

На Пандели Стоянов му ушиват въстаническа униформа в Крайова. Когато била вече готова, той я облича, навива на краката си бели навуща, кръстосва ги с черни върви,

нахлупва черен калпак с лъвче на челото, изправя се пред огледалото и ахва от учудване. Гледал го непознат юнак, който се усмихвал. И тогава на него или на някого от другарите му, които също пробвали юнашките си дрехи, щастливо му хрумва идеята да се фотографират за вечен спомен. Речено-сторено. И добре, че са го направили, защото там, където се готвели да отиват, само снимката могла да остане от тях. Както и става. Вземат една пушка от склада (магазинята на Андрей Матев) от закупените за четата и се снимат един по един с нея. Така Пандели Стоянов влязъл в кадър, седнал с пушка в едната ръка без мустаци (II). Такъв той остава не само за братовите си деца, които ще пазят снимката му дълго време като най-свидна семейна реликва, докато мътните води на Дунава, залели Видин при голямото наводнение през март 1942 г., и нея отнася този единствен спомен за героя. Остава само споменът за снимката, за която съпругата на племенника му Асен Бардето - Надка - ми разказа "Като пред очите ми е портрета му. Когато се оженихме, портретът му беше окачен на стената над брачното ни легло. Личеше високия му ръст, имаше продълговато лице. Мъжът ми Асен много и много обичаше да разказва за своя юначен чичо, но кой се е сетил тогава да запише. Щяхме много да знаем сега."

Докато Пандели Стоянов и останалите четници от чета "Св. Георги" пробвали униформите и се снимали в Крайова Никола Обретенов и Георги Апостолов имали друга много голяма грижа: да намерят войвода за сформиращата се в Крайова и Бекет чета, защото Панайот Хитов отказва да я поведе, понеже Сърбия не позволявала да тръгне, докато сръбското княжество не стане готово за война с Турция Филип Тотю обещал, взел жълтици от БЦБО, но и той изчезва и отказва да предвожда очакващите в Бекет и Крайова юнаци. И както се скитали из букурещките улици, не знаейки какво да сторят, пред тях се изпречва сам поетът-революционер Христо Ботев, с когото те споделят терзанията си. Без колебание, Ботев им дава твърдо своята мъжка дума: "Аз ще ви стана войвода. Приемате ли ме?" (12), след което се уговарят за подробностите и всеки тръгва да изпълнява задачите си по организирането на четата. Записаните 45 четници от чета "Св. Георги", ръководени от Никола Обретенов, на 15 май натоварват закупеното оръжие, съхранявано в магазинята на братята Андрей и Георги Матев в Крайова и с тяхната волска кола го прекарвали в град Бекет. Всичкото това ставало с мълчаливото знание на румънските власти, които симпатизирали на българските родолюбци.

Халил Рифат, видинският мютесариф, получава сведения от турските шпиони за събраните в Бекет хъшове. Неговите сътрудници му доста преувеличават цифрата на подготвящите се в Бекет за преминаване български патриоти. Било му съобщено за събрани 130 българи (13), които се готвят да минат Дунава, и той веднага разпорежда на ломския каймакам да наблюдава брега и вземе необходимите мерки. В очакване на минаването през Дунава записаните четници биват настанени по мошиите на българските градинари в околностите на Бекет. Когато всичко вече било готово, на 16 май Никола Обретенов получава от Христо Ботев телеграма: "Предай стоката на вапора за Кладово, Сърбия. БотЙов." (14).

Още вечерта всички момчета се събират на пристанището. Сандъците с оръжието и останалите принадлежности за "градинарите" са предадени за съхранение на австрийската корабна агенция. Билети до Кладово са закупени. Оставало да премине последната нощ, през която никой от не мигнал. Всички пеели, пиели и се веселели, като че отиват не на смърт, а на сватба.

На сутринта, със зачервени от безсъние очи, още преди да се развидели хубаво, "пътниците за Кладово" зачакали появата на кораба "Радецки".

"Неописуем беше възторга ни - пише Никола Обретенов, - когато видяхме, че параходът се задава по Дунава. Но какво беше разочарованието ни, когато забелязахме, параходът не дойде най-напред на Бекет, първо отиде в Рахово. Толкова се бяхме разтревожили, че някои от момчетата почнаха да плачат, като помислиха, че са оставени." (15). Несъмнено, и Пандели Стоянов е бил един от тях. "После -продължава Обретенов - корабът се отдели заднешком и се доближи до потона на Бекет." Юнаците от четата "Свети Георги" пъргаво и без суетене натоварват тежките брашовски сандъци със "сечивата" и се качват 45 души, както отбелязва синът на Баба Тонка, който последен се качва на "Радецки" (16). Сред изпращачите на бекетското пристанище е и един мъж с буйна къдрава брада - Любен Каравелов (17).

Останалото се знае. От тук нататък участта на Пандели Стоянов се слива изцяло с подвига и героизма на цялата чета, за да се запише за последен път името му на лобното му място - Милин камък. И така Пандели Стоянов се качва на "Радецки" - корабът на безсмъртието. От Бекет с него, както вече казахме, е и Тодор Илиев Попов от Върбово, белоградчишко. Завладяването на парахода е толкова известно на всеки българин, че едва ли е нужно да се разказва. С приближаването на Козлодуй, където предварително било уговорено от Спас Соколов и Иваница Данчов ги чака друг един видински младеж - Младен Павлов (18), Ботев вижда бялата му кърпичка, която Павлов, козлодуйското даскалче, развява на брега, и дава сигнал за завземането на кораба (19).

С бързината на мълния брашовските сандъци са строшени, оръжието извадено, четниците навличат въстаническите си униформи, насочват пушки и пистолети към капитани и членовете на екипажа. Последните нямат друг изход, освен да се подчинят на волята на бунтовниците, овладели вапора. И слизат по една широка дъска, а някои нетърпеливи аправо скачат във водата и стъпват на сушата. Двеста и пет юнака целуват песъкливата пръст на родния бряг. Поп Сава Катрафилов стреля първа пушката си в гърдите на първото турско заптие (20), завтекло се срещу слизащата на брега чета. Попът с кръст, кръстосани саби и револвер заклева четниците и те тръгват за Козлодуй и Балкана.

На брега към четата се присъединява Младен Павлов и двамата съграждани се срещат. На същия този Младен Павлов Калинов дължим и свидетелството за героичната смърт на Пандели Стоянов в боя на Милин камък на 18 май. В изнурителен едnodневен поход четниците не са имали възможност да се опознаят и да пишат за четници като Пандели Стоянов. С това можем да си обясним, че името на Пандели Стоянов е записано само в списъците на четата. Само Младен Павлов, който е бил негов съгражданин, с когото са се познавали от Видин, свидетелствува за неговата героична кончина.

Четата потегля към Врачанския балкан, сподиряна не само от изстрелите на самотни турски пъдари, но и на отряди от конни черкези и башибозуци, налитаци като досадни мухи на четата. В Баница се завързва схватка с шайка черкези, която е принудена да побегне (21). Почти няма присъединявания каквито Ботев и другарите му очаквали. Всичко живо в Бутан се изпокрива и вратите са залостени, като че не тях, българите, са тръгнали Ботев и Пандели Стоянов да освобождават, а да ги поробват.

Колкото повече приближават Балкана, толкова повече башибозуците и черкезите стават по-многобройни и по-настървено безпокоят рейда на четата, устремена към Враца-градът на надеждата. Там е главният апостол на III революционен окръг - Стоян Заимов. Въпреки схватките с башибозуците, четата успява да достигне почти невредима до Милин камък сутринта на 18 май по ст. стил.

Усамотеното възвишение, защитено от една страна с отвесна скала, се струва на Ботев и членовете на щаба твърде удобно за отбрана. Войводата заповядва на Никола Войновски да се заеме позиция и отбранява Милин камък, като настани взводове на източния, западния и северния фронт (22). Ботев с щаба си се настанява близо до върха, където се развява знамето, за да може да следи движението на неприятеля. При войводата е знамето и останалите членове от щаба на четата. Четниците били разположени на три-отбранителни линии. В първата били най-смелите, най-опитните, най-добре въоръжените. Сред тях бил и Пандели Стоянов (23).

В ранната утрин някои от четниците налягали да си отпочинат след тежкия изнурителен поход, други се заели да си почистят и подготвят оръжието, трети разтворили торбите, за да похапнат и подкрепят силите си. Птичките чуруликали в горския гъстак, без да подозират онова, което имало да става. Слънцето се появило огнено червено на хоризонта и обещавало денят да бъде горещ. Едва що заели позиции четниците и към 11 часа пламнал кървавият бой. Поради удобните си позиции въстаниците успешно отбивали непрестанните нападения на черкезите и башибозуците. "Ботев неустрашим със сабя в ръка командувал със силен глас: "На месо, момчета, удряйте!" (24). Слънцето прижурило в очите на бранителите на Милин камък и им пречело да се целят добре в башибозуците и черкезите, които напирали най-вече към центъра, стремейки се да завземат върха, където се веело знамето.

По едно време Ботев забелязва, че по пътя откъм Враца идва войска и се зарадва, защото смятал, че идва Стоян Заимовата помощ. Четниците учестили стрелбата, но се оказало, че е пристигат две роти редовна войска в помощ на враговете им. Когато превалило пладнe, слънцето се обърнало срещу потерите и те за един момент спрели да стрелят. При това затишие било свикано съвещание на щаба, за да се обсъди положението. Междувременно четниците започнали да се разправят кой е убит, а някои се спуснали да помагат на ранените си другари и ги извличат назад от бойната линия. Младен Павлов, който дава това описание на боя, твърди, че пред очите му паднал Георги Матев от Свищов и един млад четник от Тулча (25). "И двамата бяха големи и смели бойци. Георги Матев се беше залостил зад една грамадна стара липа и оттам стреляше срещу неприятеля. Щом се измести от липата, той беше ударен по челото и се обърна гърбом. Там падна убит и ПАНТО СТОЯНОВ от ВИДИН, който беше на първата бойна линия. В последствие турците му отрязаха главата и отнесоха със себе си. Неговото име не е записано на паметника във Враца." (26) - пише Младен Павлов в новия и последен непечатан вариант на своите мемоари. Кратко е било бойното участие на Пандели Стоянов в Ботевата чета: един ден и една нощ - от 11 часа на 17 май, когато се качва на "Радецки", до 18 май около обяд, когато загива в неравен бой с поробителя, но в това малко по-голямо от 24 часа денонощие, той извървява своя път към безсмъртието. Това време му е стигнало, за да загине като истински герой в бой с оръжие в ръка.

В този кървав бой на Ботевата чета загиват и Сава Петров от Враца, Никола Горов от Пещера, Никола Сопотенецът, знаменосецът Никола Курото и др. (27).

В сражението на Милин камък, според едни източници загиват 30 души (28), а, според други - 22 души.

"На следващия ден черкези и башибозуци се изкачват на Милин камък и отрязват главите на загиналите Ботеви четници. По-късно на 17 от тях главите били отнесени в Оряхово и наредени на пристанището за страх и показ пред параходната агенция. Видял ги капитанът на "Радецки" Драгоберт Енгландер, който с парахода се връщал надолу по Дунава. "Сега за последен път се видях с българските поборници, които влязоха в неравна борба за освобождението на своето отечество, но това виждане беше страшно! - пише в своите спомени капитан Енгландер. - На някои от калпаците им имаше по един параходен билет от "Радецки". Моите хора запомнили някои от тях. Аз не можах да позная никого, защото не слязох на брега." (29). След около два месеца по нареждане на турските власти селяните от близкото село Мраморен събират костите на убитите на Милин камък. Там намират 22 скелета, и ги погребват в двора на селската църква "Свети Спас" (30). Твърде вероятно е там да са погребани костите и на Пандели Стоянов.

За съжаление, за него малцина знаят. Споменът за този истински герой, за героичния видинец още се пази в паметта на потомците на неговите близки.

Във Видин живеят правнуците на братята му: Цветана Асенова Петрова, бивша служителка в Булгарплод "17 партизани", сестра ѝ Веска Асенова Петрова, треньорка в гребната база гр. Видин, братовчедка им Веска Илиева, историчка по образование, уредничка в мемориала на Раковски и Възраждането в гр. Котел. С героичната си смърт на Милин камък Пандели Стоянов е обречен на безсмъртие.

БЕЛЕЖКИ

1 Пандели Стоянов и Младен Павлов Калинов,

2 Тъдор Илиев Попов. _____

3 Ефрем Николов Чернополски. • В. "Антени". /96\$, бр./.

4 Обретенов, пикала. Спомени за българските въстания. С. /У^Щ »• .V.' щ списъка на Н. Обретенов на четата "Се. /Ъорги" Пандели Стаят* е щЛ т 21 години, следователно е роден през 1855 г.

5 Спомени на Надка Асенова Петрова, съпруга на племенника му Асен Петров Стоянов - Бардето. записани от мен на 13 март 1983 «*

6 НБКМ-БИА. ф.5 (КJJ). а.е.6. л. 167 (пу&< А В. с. 4?4-475, докЛИ

7 Пак там.

8 Обретенов. И. Цит. съч., с. 213-214.

9 НБКМ-БИА. ф.5 (КД.), а.е.6, л.167; Обретенов. 11. Цит. съч., с.222.

10 Ганчев. Г Ботевиет четник Пандели Стоянов. - В "Червено знаме9 Видин. N89, 28 юли 1983 г. И Вж. бел. 5 тук.

12 Обретенов, Н. Цит. съч., с.215.

13 Писмо от мютесарифа Халил Рифат от 17 май 1876 г. до ломекил каймакамин Хюсеин Шукри. - НБКМ. Ор. отдел, ОАК 4/39 (публ. А в Fill, с. 191-192, N321),

14 Обретенов, Н. Цит. съч., с.220.

15 Пак там. с.221.

16 Пак там.

17 Свещаров, Атанас. Спомени. - Ферманджиев. Никола. Ботевите четници разказват. Съставил С., 1975, с. 106; Попов. Васил. • В "Литературен фронт", бр.22/2 юни 1960 г.

18 Павлов, Младен. Мемоари, ръкопис, непубликуван последен вариант. АНН при БАН, архив, сбирка на института "Хр. Ботев" N 38; Касабова. Благовеста и Никола Стефанов. Козлодуйското даскалче. • "Ока.чина". С.Н.М., 1981 г., с.98.

19 Пак там.

20. НБКМ-БИА. ф.86 (Х.Б.) IIA 8141 (публ. АВ. Т.І, с.415-419, N 391; 100 години т
Априлското въстание и Ботевата чета. С., 1976, с.351, док.406.

21 Бурмов, Ал. Христо Ботев и неговата чета. С., 1974, е.

22 Горов, Гъро. Сава Катрафилов. ИБИД. Кн. XXVII. С. 1970, с 105

23 Павлов, Младен. Цит. мемоари, последен непубликуван вариант

24 Пак там.

25 Пак там.

26 Пак там.

27 Бурмов, Ал. Избрани произведения, Т.Ш, с.217.

28 Пак там.

29 Страшимиров, Димитър. Христо Ботев като поет и журналист, с 42\$

30 Бурмов. Ал. Цит. съч., с.217.

Генади Вълчев - Поборници от Видинския край

{loadposition user28}